

**DAVLAT ISHTIROKIDAGI KORXONALARDA KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI
OSHIRISH XORIJ TAJRIBASIDA**

To'ychiyeva Ruhshona Arslonbek qizi
ToshDTU talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Davlat ishtirokidagi korxonalarda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish xorij tajribasida berilgan. Davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarishni o'ziga hos xususiyatlari va tamoyillari berilgan.

Kalit so'zlar: davlat, davlat ishtirokidagi kompaniyalar, davlat byudjeti, korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati

Аннотация: В данной статье приведен зарубежный опыт повышения эффективности корпоративного управления на государственных предприятиях. Приведены особенности и принципы управления государственными предприятиями.

Ключевые слова: государство, государственные компании, государственный бюджет, корпоративное управление, акционерное общество.

Abstract

In this article, the improvement of the efficiency of corporate management in state-owned enterprises is presented in the foreign experience. The specific features and principles of the management of state-owned enterprises are given.

Keywords: state, state-owned companies, state budget, corporate management, joint-stock company

Davlat aksiyadori bo'lgan kompaniyalarda korporativ boshqaruv (KG) tizimini takomillashtirish bo'yicha jahon tajribasida alohida e'tibor iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) mamlakatlari amaliyotini o'rganishni taqozo etadi. Deyarli barcha OECD mamlakatlari (Buyuk Britaniya, Norvegiya, AQSH, Germaniya, Singapur va boshqalar) korporativ boshqaruvni takomillashtirish va korxonalar faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiluvchi turli chora tadbirlarni qabul qilish va amalga oshirish jarayonida yetakchi hisoblanadi. Mexanizmlarni ishlab chiqarish va joriy etish amalda o'z samarasini ko'rsatdi. OECD mamlakatlarida "davlat mulki" atamasining ma'nosi ko'pincha davlat ishtirokidagi kompaniyalar faoliyati bog'langan tarmoqlarning strategik xususiyati bilan bog'liq. Bunday tarmoqlarga odatda gidroenergetika, tabiiy resurslarni qazib olish, turli aloqa xizmatlari, transport va moliyaviy xizmatlar kiradi. Davlatning vazifasi bu tarmoqlarni o'tmishda ham, hozirda ham nazorat qilish edi. Shuning uchun, davlat ulardagi ulushini saqlab qolishi kerak. Biroq, ayni paytda, bu sohada o'zgarishlar rejalashtirilgan. Haqiqatan, deyarli barcha OECD mamlakatlari iqtisodiyotning yuqoridagi tarmoqlariga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Masalan, ba'zi mamlakatlarda (Chexiya, Daniya, Finlandiya, Italiya va Norvegiya) pochta tizimi vat temir yo'llar to'liq davlatga tegishli. Shuningdek, davlat deyarli barcha havo transporti tizimlari va energetika kompaniyalarining nazorat paketiga ega.

Agar davlat ishtirokidagi kompaniyalarning aksiyadorlik jamiyatlari (OAJ) umumiy sonidagi ulushini hisobga oladigan bo'lsak, bu yerda sobiq sotsialistik mamlakatlarning ustun mavqeini ko'rish mumkin:

-Chexiya, Polsha davlat ishtirokidagi kompaniyalar soni 1000 dan ortiq,
-Fransiya, Shvetsiya, Buyuk Britaniya, Avstriya, va Finlandiyada 50 dan 100gacha,
-Gretsiya, Ispaniya, Gollandiya, Germaniya, Norvegiya, Daniya va Italiyada 25 dan 50 tagacha kompaniyaning

Davlat ishtirokidagi kompaniyalarning taxminan 48 foizi davlatdan tashqari aksiyadorlarga ega. Davlat ushbu kompaniyalarning yarmining nazarot paketiga ega. Kam miqdordagi davlat korxonalari tashqi investorlarni jalb qila oladi. Chunki ular odatda eng yirik kompaniyalarga tegishli bo'lsa-da, atigi 10 foizi fond birjalarida joylashgan.

Har bir shtatda davlat ishtirokidagi kompaniyaning maqsadlarini aniqlashda muommolar mavjud. Ko'pincha tashkilotga bir-biriga zid bo'lgan bir nechta maqsadlar qo'yiladi va ularning qaysi biri ustuvor ekanligi aniq emas, shuningdek davlat vakili bo'lgan turli CG ishtirokchilari davlatning tashkilotdagi masadlari haqida turli xil g'oyalarga ega. Davlat o'ziga xos aksiyador hisoblanadi. Davlat ishtirokidagi kompaniyalar diqqatga sazovor bo'lgan boshqaruv xususiyatlariga ega. Davlat korxonasining boshqaruv organlari o'z vazifasini yanada samarali bajarishlari uchun ular hujjatlarda batafsilroq aks ettirilishi kerak.

Funksioanal tomondan davlat mulkdor sifatida quyidagi manfaatlarni ko'zlaydi:

- jamiyatning davlat mulki aktivlarini saqlash va ko'paytirish;
- tashkilotning operativ ishi ustidan nazoratni amalga oshirish;
- korporativ strategiyalarni tayyorlash va amalga oshirishga ta'sir ko'rsatish

Davlat boshqaruvini tuzilmasida mulkdorning funksiyasini belgilash katta ahamiyatga ega. Iqtisodiy hamkorlik va hamkorlik tashkiloti mamlakatlari odatda vazirlikda mulkdorning funksiyasini bajarishni jamlaydi. Ushbu intilish tartibga solinadigan ob'ektni davlat ishtirokidagi alohida kompaniyadan maqsadli bozorga o'tkazishga asoslangan. OECD mamlakatlari raqobat o'sishiga olib keladi, buning natijasida davlat kompaniyalari bozor sharoitlariga yaqinlashtiriladi, deb hisoblashadi. Davlat kompaniyaning bevosita boshqaruviga tobora kamroq aralashmoqda va kompaniyaning xo'jalik faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirmoqda. Markazlashtirilgan mulkchilik funksiyalariga ega bo'lgan davlatlar: Belgiya, Daniya, Ispaniya, Niderlandiya. Ixtisoslashgan agentlik va vazirlik vakolatlarini taqsimlaydigan aralash modelga ega mamlakatlarga Italiya, Meksika, Yangi Zelendiya, Turkiya, Shveysariya va Janubiy Koreya kiradi. Ba'zi mamlakatlar (Buyuk Britaniya, Germaniya, Slovakiya va Chexiya) davlat ishtirokidagi turli kompaniyalarni tartibga solishga turlicha yondashadilar. Davlat funksiyalarini yagona bir modeli davlatni yaratishdir.

Davlat kompaniyalarini boshqaradigan ixtisoslashtirilgan xoldinglar mavjud. Italiyada davlat kompaniyalari xoldingga birlashtirilgan. Avstriyaning OLAG xoldingi ikkinchi jahon urushidan keyin mamlakatda og'ir sanoatni qayta qurish maqsadida tashkil etilgan. Xitoyda kompaniyalar qayta qurish uchun SASAC xoldingi amalga oshirdi. Sinapurda Temasek xolding xalqaro investitsiya fondi hisoblanadi. Singapur korxonalarining xolding investitsiya portfelidagi ishtiroki 50 %dan kam. Direktorlar kengashi a'zolarining yarmidan ko'pi davlatdan mustaqil bo'lib, chet elliklar ham ma'lum foiz ovozga ega. Hatto direktorlar kengashi a'zolari Singapur prezidenti tomonidan tayinlangani ham xolding ishlariga hukumat tomonidan nazorat qilinadi. Bu holding kompaniyasi emas, balki davlat organi maqomiga ega bo'lgan Angliyadagi aksioner ijrochi direktoriga o'xshaydi. Temasek va shunga o'xshashlar siyosiy yoki ijtimoiy maqsadlarda ishlamaydi. Ular korporativ boshqaruv vositalaridan

foydalanish orqali kompaniya boshqaruv organlari faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida yaratilgan.

Davlat kompaniyalarida direktorlar kengashi tuzilmasini tahlil qilib, ular bilan xususiy kompaniyalar direktorlar kengashi o'rtasida tub farqlar yo'q degan xulosaga kelishimiz mumkin. Direktorlar kengashlari faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida mazkur sohada islohotlar olib borilmoqda.

Kompaniya boshqaruvi va strategik faoliyatini nazorat qilish uchun direktorlar kengashlari tiklandi. Direktorlar kengashi faoliyatini baholash jarayonlari ham takomillashtirilmoqda, mukofotlarni hisoblash tartibi o'zgartirilib, direktorlar kengashining alohida a'zosining hissasi yanada adolatli aks ettirilmoqda.

Davlat ishtirokidagi kompaniyalarda direktorlar kengashini tarkibini tahlil qilish orqali mamlakatlar bo'ylab farqlarni toppish mumkin. Tashkilotlarning direktorlar kengashini shakllantirishga jiddiy muammo – bu siyosatlashtirish tendentsiyasi. Siyosiy kuchlar o'zgarganda direktorlar tarkibining o'zgarishining sababi ham shu. Kadrlar almashinuvining yuqori sur'atlari, direktorlar kengashiga kiritish imkonsizligi – bularning barchasi davlat ishtirokidagi kompaniyalar direktorlar kengashining siyosuvlashuvining mumkin bo'lgan oqibatlaridir. Direktorlar kengashi faoliyatidagi yana bir muammo hukumat qarorlarini kechiktirishdir. Ushbu holat korxonaning samarali ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yuqoridagi holatlarning oldini olish maqsadida istisnolarga yo'l qo'ymaydigan rasmiy reglamentlar joriy etilmoqda, direktorlar kengashiga nomzodlar ko'rsatishda shaffoflik ta'minlanmoqda. Va jamiyat tashqi nazorat belgilangan maqsadlarga erishishga yordam beradi. OECD davlat ishtirokidagi kompaniyalar uchun tafsia berdi: raqobatbardosh ish muhiti, xususiy korxonalar bilan bir xil qoidalarga ta'sir qilish. Shuningdek, davlat korporativ munosabatlardagi maqsadlari to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilishi kerak, chunki asosiy egasi har doim ham aksiyalarning qiymatini oshirishga intilmaydi.

OECD mamlakatlarida davlatning minoritar aksiyadorlar bilan munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini ta'kidlash muhimdir. Davlat o'zining ustun mavqeidan foydalangan holda aksiyadorlarning umumiy yig'ilishida qaror qabul qilish jarayonida minoritar aksiyadorlarning manfaatlarini buzish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, davlat shaffof va bashorat qilinadigan mulkdor bo'lishi va boshqa aksiyadorlarning huquqlarini hurmat qilishi kerak. Ko'pgina Yevropa mamlakatlarida davlat va xususiy kompaniyalarning minoritar aksiyadorlari o'z huquqlari tarkibida farqlarga ega emaslar. Bu fakt barcha aksiyadorlar uchun adolat va tenglikni ta'minlashga qaratilgan.

Foydalangan adabiyotlar

1. Хашимова С., Айтмуратов Б. ЎЗБЕКИСТОНДА ШАКЛЛАНАЁТГАН КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ МОДЕЛИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Yosh Tadqiqotchi Jurnal. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 47-49.
2. Хашимова, Салима Нигматуллаевна. "АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ТАШКИЛИЙ ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ." Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук 2.1 (2022): 9-12.
3. Хашимова, Салима Нигматуллаевна. "ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ." Экономика и финансы (Узбекистан) 3 (151) (2022): 77-80.
4. Корпоративное управление в государственных предприятиях : обзор стран ОЭСР [Электронный ресурс] : материалы исследования OECD. – Режим доступа : <http://www.oecd.org/daf/ca/corporate>

governanceofstateownedenterprises/corporategovernanceofstate-

ownedenterprisesasurveyofoecdcountries.htm (дата обращения : 14.04.2015).

5. Костиков, И. В. Совет директоров в системе корпоративного управления компании / И. В. Костиков, Н. Н. Анникова. – М. : Флинта, 2002. – 351 с.6

6. Кочетыгова, Ю. Экспансия государства : государство как управляющий / Ю. Кочетыгова // Ведомости. – 2007. – № 42. – С. 2.

7. Ландиа, А. Корпоративное управление в государственных и частных компаниях в эпоху перемен / А. Ландиа, А. А. Филатов. – М. : Либрайт, 2009. – 240 с. ISBN 978-5-91870-00103

8. Основные кодексы корпоративного управления [Электронный ресурс] : материалы национального совета по корпоративному управлению. – Режим доступа : <http://www.nccg.ru/site.xp/056050051056.html> (дата обращения : 13.03.2015).